

Om begreppet 'disposition' och dispositionella analyser av önskningar

I det följande hävdar jag att man kan acceptera en dispositionell analys av begreppet 'önskning' ('viljeattityd', 'proattityd') och samtidigt mena att det är meningsfullt att tala om önskningar som orsaker till beteende utan att medge att dispositioner orsakar sina egna manifestationer.

Uppfattningen att önskningar är både orsaker till och dispositioner för beteende är vanlig i såväl handlings- som moralfilosofi. Den försvaras av t ex Richard Brandt och Donald Davidson, för att blott nämna två kända företrädare. (Davidson 1980, Brandt 1979) En del preferensutilitarister, Richard Hare och Peter Singer exempelvis, tycks också mer eller mindreoreflekterat beskriva önskningar ömsom som handlingsdispositioner, ömsom som reella inre drivkrafter.

Vid första påseendet tycks kombinationen av dessa två antaganden innebära att dispositioner orsakar sina egna yttringar. Michael Smith skriver t ex i *The Moral Problem* att den dispositionella analysen av önskningar "inte tvingar oss att acceptera idén att önskningar ska ses som orsaker till beteende. Att påstå att dispositioner kan vara orsaker är nämligen ett substantiellt filosofiskt ställningstagande". Smith betonar dock att enligt hans egen uppfattning "kan dispositioner, och därmed önskningar, vara orsaker" (1994, s114, min kursiv).

Min ambition är i första hand att undersöka vad vi i dagligt tal faktiskt förutsätter rörande relationerna mellan dispositioner, orsaker och önskningar. Vi pratar om önskningar både i dispositionella och kausala termer, samtidigt som vi i många sammanhang – det finns betydelsefulla undantag – ser det som nonsens att anföra en disposition (t ex skörhet) som förklaring till dispositionens manifestation (som att gå sönder under bestämda omständigheter). I andra hand försöker jag

ge en motsägelsefri tolkning av detta vardagliga sätt att tala.

Några substantiella ontologiska anspråk binder jag mig dock inte till här. Det skulle kunna finnas andra plausibla invändningar mot de ontologiska föreställningar vardagsspråket avslöjar, t ex mot idén att önskningar är orsaker. Å andra sidan tycks analys av språklig praxis vara av vikt för den som är ute efter ett mera substantiellt ontologiskt ställningstagande. Även D M Armstrong, som i andra sammanhang inte tycks tillmäta vardagsspråket någon avgörande betydelse när det gäller ontologi (se t ex 1968, s 82), menar att dispositionernas status bäst utreds via studier av hur "vetenskapsmän och andra ofta talar" och av vad som är "lingvistiskt korrekt" (1982, s 14).

1. Dispositioner orsakar inte sina egna manifestationer

Vissa saker tycks man vara överens om i debatten rörande dispositioner, t ex att varje disposition bestäms av någon specifik typ av utlösande betingelse samt en effekt som är karakteristisk för dispositionen ifråga. I ett standardexempel som 'isen är skör' kan den förutsatta utlösaren vara något i stil med 'man går på isen' och effekten 'isen brister'. Enligt en dispositionell analys av 'jag vill ha en kopp kaffe' skulle den utlösande faktorn kunna vara 'jag tror att jag kan få en kopp kaffe' och effekten 'jag tenderar att ta en kopp kaffe' (bortsett från ceteris paribus-klausuler, tidsvariabler o s v).

Vi tillskriver saker dispositioner även när utlösande betingelser och utlösta effekter saknas. Därför kan man säga att dispositioner har en "intentional" eller "teleologisk" karaktär. De pekar bortom sig själva, mot något som inte existerar. Av detta skäl har filosofer som Gilbert Ryle varit tveksamma till ge plats åt dispositioner i världen. Dispositionella egenskaper associeras av Ryle polemiskt med föreställningar om ockulta krafter.

Ryles egen uppfattning tycks vara att dispositionsbeskrivningar inte är något annat än hypotetiska förutsägelser eller "härledningslicenser". Applicerat på önskningar skulle detta förslag innebära att vi inte gör anspråk på att säga något om folks inre tillstånd när vi tillskriver dem önskningar. Vi gör bara förutsägelser om deras beteende i hypotetiska omständigheter. Och i Ryles fall är det just så att uppfattningen om dispositionspåståenden som rena hypotetiska förutsägelser banar vägen för hans eliminativa syn på önskningar och andra påstådda inre orsaker till beteende.

Påståenden om dispositioner skiljer sig emellertid från hypotetiska förutsägelser i största allmänhet i högre grad än Ryle medger. När vi exempelvis påstår att något är skört har vi gjort anspråk på att veta något om dess inre natur. Som Prior, Pargetter och Jackson visar i "Three Theses About Dispositions" (1982) så förutsätter påståenden om dispositioner interna kausala baser. Anta att vi försöker förklara 'skörhet' med exemplet: "'isen är skör" betyder "isen brister om man går på den"'. Om vi lever i en deterministisk värld och isen går sönder i fall nr 1 så kan vi inte föreställa oss att den inte går sönder i fall nr 2, under förutsättning att de interna egenskaperna (isens molekylstruktur etc) är desamma och allt annat (den gåendes vikt etc) också är lika. Om den inte går sönder i fall 2 trots att den gående väger detsamma (etc) skulle vi dra slutsatsen att de inre egenskaperna hos isen hade förändrats. Den sortens slutledning rörande isens förändrade interna egenskaper är just den typ av skäl vi skulle kunna ha för att anta att isens *skörhet* förändrats.

Ett liknade exempel kan konstrueras för en indeterministisk värld. Anta att vi vet att allt är lika, inklusive isens inre egenskaper, och att isen brister i fall 1. Nu är det vår uppgift att fastställa hur skör isen i fall 2 är, dvs risken att isen med denna inre struktur brister, inom ramen för riskbedömning i en indeterministisk värld. Det vore då orimligt att bortse från vad som hände i händelse i fall 1 – *på grund av* att vi vet att det inte finns någon skillnad i den interna strukturen. Det förnuftiga i att beakta fall 1 vid vår förutsägelse måste bero på vårt begrepp om skörhet som beroende av en kausalt relevant intern egenskap, vilken råkar vara fixerad i detta testfall. Så för att vara skör måste isen ha en intern egenskap som är en kausal betingelse för att den ska brista när man går på den.

Man kanske ska poängtera att det inte räcker med någon extern kausal betingelse för att garantera dispositionspåståendenas sanning, även om dispositionens alla övriga karakteristika föreligger. Djävulens föresats att spräcka en viss is varje gång någon går på den skulle inte räcka för att vi skulle klassificera isen som skör.

I "In Defence of Dispositions" från 1972 instämmer Hugh Mellor i att "dispositioner behöver någon form av oberoende bas för att kunna existera mellan sina yttringar – men basen behöver inte vara något mer än en annan disposition". Den möjligheten utesluts ej av argumentet ovan. Det visar inte att basen måste vara kategorisk – bara att det

måste finnas en bas. Det inre tillstånd som förutsätts vara en kausal betingelse för dispositionens manifestationer – det tillstånd som gör att den sköra isen går sönder, t ex – kan alltså vara en annan disposition, exempelvis dispositionen hos vissa av isens mikrokomponenter att upplösas när de påverkas av andra mikrostrukturella förändringar i omgivningen. De molekylära egenskaperna hos skör is kan förmodligen inte beskrivas korrekt utan dispositionella begrepp. De senare handlar då om dispositionella egenskaper hos vissa av isens inre komponenter, egenskaper som i sin tur förklarar skörhet, men *inte* om egenskaper som formellt sett identifieras via sin relation till sköra isars tendens att gå sönder.

Richard Brandt har karakteriserat det tillstånd som utgör basen för önskningar och aversioner som ”en avfyrningsberedskap hos vissa neuronbatterier” (1979, s 25). Detta sätt att förankra en disposition i en annan behöver alltså inte vara formellt problematiskt. Det väsentliga är att de underliggande egenskaperna förutsätts vara interna hos objektet med den disposition som förklaras, i den meningen att de i princip ska kunna specificeras utan någon referens till yttringarna av just den disposition som objektet tillskrivs – som sprickorna i isen eller min påtår när det gäller de två exempel som hittills använts.

Denna möjlighet betyder också att förändringar i dispositioner kan få genuina kausala konsekvenser, inte blott i den meningen att förändringar i dispositioner förutsätter förändringar i de intrinsikala egenskaper som utgör dispositionens bas. Dispositioner är inte bara kausalt *relevanta*, de kan kanske också vara kausalt *verkningsfulla*. De kan utgöra kausala betingelser, om än inte för sina egna manifestationer. Simon Blackburn har påpekat att det inte ens är självklart att förklaringar måste ha någon icke-dispositionell slutpunkt (1991, s196). Och i linje med detta har Tim Crane klargjort att en sådan slutpunkt till och med utesluts av den av honom favoriserade uppfattningen att alla egenskaper måste analyseras dispositionellt.

Här kanske det finns skäl att påminna om att mina ambitioner här är begränsade till språkbruket. Den som påstår att en sak har en dispositionell egenskap har enligt vanligt språkbruk inte bara gjort en hypotetisk förutsägelse, utan också gjort anspråk på att veta något om att det i detta objekt finns en intrinsikal kausal bas för dispositionens yttringar. Däremot förutsätter vi inte, menar jag, att hon förbundit sig till uppfattningen att basen måste vara icke-dispositionell. Blackburns

och Cranes regresser kan kanske vara problematiska av andra skäl, men de strider inte mot vårt sätt att utnyttja dispositionella förklaringar i vardagslag.

Enligt en vanlig åsikt är dispositioner inte är något annat än den kausala basen för sina egna manifestationer. "Är" kan emellertid inte betyda "är nödvändigt identisk med". Anta t ex att skörhet hos is i vår värld hänger samman med mikrostrukturen *a*. Vi kan ju alltid föreställa oss en värld i vilken alla de relationella egenskaper som karakteriserar skörhet hänger samman med mikrostrukturen *b* snarare än med *a*. Om skörheten och mikrostrukturen vore nödvändigt identiska skulle vi tvingas säga att skörhet är en annan egenskap i den världen än i vår. Det verkar underligt eftersom vi tänker oss att egenskapsnamn betecknar samma sak i varje möjlig värld. Så dispositionen och dess bas kan inte vara identiska i någon mening som gör det självmotsägande att separera dispositionen från basen. Även om varje disposition nödvändigtvis är förbunden med en kausal bas av en typ som är karakteristisk för dispositionen ifråga, så är relationen mellan varje typ av disposition och dess specifika typ av bas kontingent.

De som vill reducera dispositionen till den kausala basen för dess yttringar måste därför tänka sig att identifikationen mellan skörheten och mikrostrukturen *a* är kontingent, inte nödvändig. Det gör exempelvis D M Armstrong (1968, kap 6) och Ingmar Persson (1981, s 44). Hur ska det tolkas i detta sammanhang?

Sanna och informativa identitetspåståenden innehåller icke-synonyma termer som refererar till en och samma sak. När termerna pekar ut enskilda exemplar (i motsats till typer) är identifikationen i många fall kontingent i den meningen att de attribut eller roller med vars hjälp vi pekar ut objektet ifråga inte nödvändigtvis tillkommer detta. Det är t ex ett kontingent faktum att "Bill Clinton" och "USA:s president" refererar till samma sak. Ett påstående som identifierar *typer* med varandra, t ex "vatten = H₂O", uttrycker däremot oftast ett nödvändigt faktum.

U T Place föreslår att typidentiteten mellan skörhet och mikrostruktur *a* skulle kunna kallas kontingent om de två termerna refererade till samma sak och detta faktum inte återspeglas i språkbruket, utan måste klargöras av vetenskapen. (1996 s 59) Vatten är i denna mening "kontingent identiskt" med H₂O, eller kanske *var*, innan denna kunskap kom att inkorporeras i språket. Armstrongs egen försiktigare beteck-

ning "kontingent *identifikation*" skulle passa bättre än Places "kontingent *identitet*" här. Det som Place beskriver innebär ju inte att identiteten är kontingent; det icke-nödvändiga är korrespondensen mellan språkbruk och naturliga avgränsningar i världen.

Skörhet och mikrostruktur *a* kan knappast vara identiska i denna hypotetiska mening (vilket Place också vill visa, i polemik med Armstrong). Även om naturvetenskapen så småningom visar vilken mikrostruktur skörhet baseras på, och vetenskapen att det faktiskt är *a* kommer att inkorporeras i det naturliga språket, så bör vi inte ha några svårigheter att föreställa oss att *a* uppträder utan skörhetens övriga karakteristika. Armstrong gör emellertid klart med andra exempel att det "kontingenta" i hans identifikation inte blott betyder, som i Places tolkningsförslag, att samreferensen än så länge är en vetenskaplig hypotes: "Det är inte som att *a posteriori* identifiera värmen hos ett ämne med dess molekylrörelse, en 'identitet i egenskapers konstitution', där /.../ identiteten är nödvändig" (1996, s 39)

När det gäller skörhet säger Armstrong att vi kan peka ut tillståndet antingen i termer av dess kausala roll (hur det förhåller sig till bestämda utlösande betingelser och effekter), eller genom att beskriva dess mikrostruktur. Med vår världs naturlagar fylls dess kausala funktion av en bestämd typ av mikrostruktur. Armstrong menar att begreppet 'gen' ger en belysande jämförelse. Gener är, hävdar han, dispositioner att utveckla bestämda fysiska eller psykiska drag. Dessutom vet vi att gener i vår värld är identiska med sekvenser av DNA-kedjor. På samma sätt är det "en kontingent sanning att skörhetens kausala roll fylls av denna mikrostruktur, dvs att glasets skörhet är (är identisk med) denna mikrostruktur" (1996, s 39).

Vi ska alltså identifiera isens skörhet med mikrostrukturen *a* på grund av att de båda termerna refererar till ett tillstånd med en bestämd kausal roll. Skörhetens/mikrostrukturens roll är att kausalt förklara skörhetens manifestationer. Argumentet för identifikationen är främst en generalisering om hur vi pratar. Det är, menar Armstrong,

lingvistiskt korrekt att t ex säga att skörhet är en särskild sorts bindning mellan molekylerna i det sköra objektet. Anledningen till det är helt enkelt att vetenskapsmän och andra ofta talar på det sättet och att det inte tycks finnas några invändningar mot sådant tal (1996, s 14).

I "In Defence of Dispositions" försvarade Hugh Mellor en liknande idé. Där skrev han t ex att "dispositionernas funktion är att förklara sina yttringar: skörheten antas förklara varför det tappade glaset går sönder" (s 117).

Jag tror inte att Armstrongs och Mellors lingvistiska observationer fångar det allmänna språkbruket. (Mellor har för övrigt numera också en helt annan uppfattning.) Vetenskapsmän och andra talar relativt sällan om dispositioner på det sättet och när man någon gång gör det så möts man just av invändningar eller krav på precisering. "Isen gick sönder för att den var skör" eller "Jag gjorde det för att jag ville det" godtas sällan som genuina förklaringar i vardagslag. Anta att vetenskapen finner att skör is har mikrostruktur *a*. Skulle vi inte vara mer benägna att säga att man har upptäckt vad som gör is skört än att man upptäckt vad skörhet *är*?

Det verkar visserligen vara riktigt att gener är (identiska med) delar av DNA-kedjor och att det är ett kontingent faktum att DNA-kedjor fyller genernas kausala roll. Som U T Place påpekar är denna identifikation dock inte något övertygande exempel på en disposition som förklarar sina egna yttringar, eftersom 'gen' normalt inte står för själva dispositionen, utan snarare (till och med innan genernas biokemi var känd) betecknar just den inre biologiska konstitution som är kausalt ansvarig för vissa dispositioners yttringar (att vi utvecklar vissa anlag snarare än andra etc).

Den mest uppenbara och välkända invändningen mot att i vetenskapliga eller vardagliga sammanhang låta dispositioner förklara sina manifestationer berör Armstrong själv. Han medger att när vi identifierar dispositionerna med de tillstånd som bär kausalt ansvar för dispositionernas yttringar "så utsätter vi oss för Moliéres spefullhet". Om *virtus dormitiva* inte kan förklara varför opium gör oss sömniga, så borde skörhet inte kunna förklara varför is brister. Armstrong håller ändå fast vid att det är lingvistiskt korrekt att identifiera skörheten med de kausala betingelserna för att isen ska gå sönder.

Jag påstår varken att Armstrong är skyldig till ett *virtus dormitiva*-trick eller att *virtus dormitiva*-argumentet i sig vederlägger idén att dispositioner kan ha förklaringsvärde. Men eftersom Armstrong lägger vikt vid vanligt språkbruk kan det vara värt att notera att Moliéres skämt appellerar till de flesta språkanvändare. När vi inser att *virtus dormitiva* bara betyder 'sömgivande kraft' förstår vi genast på vilket

sätt Moliéres apotekare, eller kanske läkarvetenskapen, förlöjligas. Förklaringen är tom. Betraktades dispositioner i vardagslag som legitima förklaringar till sina egna manifestationer skulle skämtet förmodligen inte gå hem lika lätt. Skämtet kanske också fungerar på grund av att vi känner igen bedrägeriet från vardagliga och (kvasi-) vetenskapliga sammanhang. Poängen är att vi känner igen det *som* bedrägeri.

Ett förbehåll är väsentligt här. Alla sätt att anföra dispositioner som förklaringar till sina egna yttringar är inte lika bedrägliga och oinformativa som apotekarens. Hos Molière fungerar skämtet på grund av att apotekarens svar inte förmedlar någon information utöver den som förutsätts i själva frågan: Att opium tenderar att göra oss sömniga och att detta har att göra med dess inre egenskaper, med andra ord att opium just besitter den dispositionella egenskapen att vara sömngivande. Men i många situationer då vi poängterar att ett objekt har en viss disposition kan det finnas behov av att utesluta rivaliserande *externa* förklaringar till det som händer med objektet. På grund av att dispositionspåståenden inte *bara* är härledningslicenser eller hypotetiska förutsägelser, utan också indikerar en inintern kausal bas, så använder vi dem särskilt i sammanhang där det inte är givet från början att det som händer med objektet beror på dess inre egenskaper. Om den fula vas du fått i julklapp går sönder eller om jag håller upp en kopp kaffe är förklaringarna "vasen var skör" eller "jag ville ha en kopp kaffe" informativa i proportion till hur många andra förklaringar, i termer av *annat* än glasets eller min inre konstitution, som är tillgängliga och rimliga. Är det t ex rimligt att misstänka att du använt hammare eller sprängämnen för att slippa ha julklappsvasen framme? Har jag alltid avskytt kaffe så att det verkar mer troligt att jag råkat spilla kaffe i koppen, eller tvingats hälla upp det, än att jag hållt upp kaffe frivilligt? Om sådana alternativ ligger nära till hands i situationen skulle det ju kunna finnas behov av att slå fast att förklaringen till det som hänt finns att söka i vasens interna egenskaper, eller ibland mina inre drivkrafter.

Om vi uppfattade dispositionen som identisk med den kausala basen för dess manifestationer så borde vi emellertid se ett genuint förklaringsvärde *även* i de fall då externa förklaringar från början har uteslutits, som i frågan till apotekaren. Det gör vi inte. Således finns det inte stöd i vanligt språkbruk för tanken att dispositioner kausalt

förklarar sina egna yttringar. Det är i sig ytterligare ett argument mot att identifiera dispositionerna med de kausala betingelserna för deras manifestationer.

Prior, Pargetter och Jackson förnekar också att dispositioner förklarar sina yttringar men argumentet är omvänt. Medan jag hävdar att vårt vardagliga sätt att underkänna denna sorts förklaringar är ett skäl att se dispositionerna som distinkta från den kausala basen, menar de att distinktionen mellan basen och dispositionen gör att dispositionerna inte kan vara förklarande. Först visar de att dispositioner måste ha en kausal bas. Eftersom dispositionsbeteckningar är rigida designatorer, dvs betecknar samma sak i varje möjlig värld, argumenterar de vidare, så kan dispositionerna inte vara identiska med de kausala baserna för deras manifestationer. Då en händelse inte kan ha mer än en tillräcklig verksam kausal betingelse, så följer av detta att dispositioner inte orsakar sina yttringar. (Argumentet rörande rigid designation förutsätter dock att den identifikation mellan bas och disposition som de avvisar måste ses som nödvändig. Att dispositionsnamn är rigida designatorer skulle annars inte i sig utesluta att dispositionerna skulle kunna identifieras med den kausala basen.)

2. Hur verkliga är dispositioner?

Vårt tal om dispositioner har som sagt två sidor. Det uttrycker konditionala förutsägelser och det pekar på den interna kausala bas som backar upp förutsägelsen. Dispositionsuttrycken kan varken ersättas med rena hypotetiska förutsägelser eller med rena beskrivningar av de inre egenskaper som orsakar dispositionens yttringar. Jag har ovan hävdad att dispositioner inte fyller funktionen att kausalt förklara sina yttringar. Därmed har jag också uteslutit den sorts realism om dispositioner som U T Place (och Mellor 1974) försöker återupprätta: Att "skörhet" refererar till en distinkt, oreducerbar och potent egenskap som *jämte* mikrostrukturer och utlösande betingelser orsakar att isar brister, dvs att dispositioner verkligen finns i vårt universum som den sorts entiteter Ryle raljerar över, entiteter som strävar eller pekar mot icke-existerande mål.

Däremot har jag inte, hittills, uteslutit Prior, Pargetter & Jacksons hypotes att "skörhet" denoterar en oreducerbar andra ordningens egenskap, kausalt kraftlös, vilken supervenierar på den kausala basen för yttringarna. Främsta nackdelen med denna uppfattning är oklarheterna

rörande begreppet 'superveniens'. Här finns inte utrymme för någon rättvis diskussion om detta, men kort uttryckt är problemen följande: Påståenden om superveniens kan tolkas på två sätt. 'F supervenerar på *a*' kan fastslå som en begreppslig sanning att två entiteter inte kan vara lika med avseende på *a* utan att vara lika när det gäller F. Anta att sköra isars benägenhet att gå sönder orsakas av mikrostrukturen *a*. Då det ju är fullt *tänkbart* att *a* förekommer utan skörhet så kan inte skörhet supervenera på *a* i denna begreppsliga mening.

'F supervenerar på *a*' skulle också kunna uttrycka ett ontologiskt antagande som innebär att det är metafysiskt omöjligt att *a* finns utan F även om det är teoretiskt möjligt. Denna användning av "superveniens" är vanlig, men den förutsätter en kontroversiell idé om en nödvändighet som varken är begreppslig eller blott kausal. Ett vanligt men föga lovande försvar består helt enkelt i jämförelser med andra områden på vilka begreppet tillämpas. Värdearealisterna i metaetiken talar om superveniens med hänvisning till medvetandefilosofi eller till teorier om sekundära egenskaper och vice versa. Mer substantiella försök att klargöra superveniensbegreppets modala element på har framställts i termer av möjliga världar. Även om debatten är omfattande tror jag inte att man sticker ut hakan om man konstaterar att de viktigaste problemen rörande detta begrepp fortfarande är olösta. Behovet av klargörande på denna punkt är i varje fall än så länge en nackdel för idén att dispositioner supervenerar på den kausala basen.

I ljuset av detta verkar det lockande att backa till en reduktiv position. Men i stället för att ersätta dispositionsuttrycken *antingen* med konditionala förutsägelser *eller* med hänvisningar till den kausala basen bör en sådan reduktion göra rättvisa åt *båda* sidorna av talet om dispositioner. Dispositions påståenden uttrycker en konditional förutsägelse. Men det särskiljande är dispositionsomdömetts implicita anspråk på att fastslå vilken slags fakta som backar upp förutsägelsen: Fakta rörande den inre konstitutionen hos objektet som är disponerat att uppträda på det beskrivna sättet. Det är, som Ryle medger,

inget förfärande med uppfattningen att ett påstående på vissa sätt fungerar som rena faktakonstateranden, på andra sätt som härledningslicenser; eller att det på en gång är berättande, förklarande och konditionalt förutsägande. Det betyder inte att det därför måste vara en konjunktiv sammanställning av lösgörbara delpåståenden.

/.../ Inte heller är det ett påstående om vilket en meningsmotståndare skulle kunna säga att det till en del är sant, men till andra delen falskt (p 141).

Dispositionersomdomen skulle alltså kunna ses som halvhypotetiska eller bastardkategoriska, för att låna Ryles termer. De är behändiga förkortningar för komplexa hypotetiska förutsägelser och antaganden om var den kausala garanten för dessa förutsägelser står att finna. Synsättet är på sätt och vis mer realistiskt än Ryles, eftersom det innebär att den som tillskriver ett objekt en disposition också har förbundit sig till en uppfattning om objektets interna konstitution. Däremot är det mindre realistiskt än Armstrongs. Det säger nämligen *inte* att dispositionsbeteckningen *denoterar* detta inre tillstånd. Strängt talat är förslaget fortfarande eliminativt, eftersom det innebär att allt vi menar när vi talar om "skörhet" i princip, om än ej i praktiken (på grund av komplexitet), kan sägas i icke-dispositionella termer. (Att skörhetens kausala bas kanske kan vara en annan disposition skulle inte påverka denna eliminering av dispositionella termer eftersom dispositionsuttrycket inte beskriver basen, utan bara fastslår att en bas finns.)

Reduktiva analyser av dispositionsbegreppet tycks tendera att ha en slagsida antingen, som hos Ryle, åt den teleologiska sidan (den hypotetiskt förutsägende funktionen) eller, som hos Armstrong, åt den tillståndstillskrivande. Båda dessa poler svarar dock mot väsentliga element i vårt sätt att prata om dispositioner. Dessutom, vill jag nu hävda, glider vi även i vardagslag mellan uttryckssätt som mer betonar den ena eller den andra av dessa två sidor. Ibland använder vi verkligen "skör" och "löslig" som om de var "fysikaliska predikat på samma nivå som andra, och ordens dispositionella form /.../ bara en lakonisk hänvisning till ett förhållandevis säkert test eller symtom" (Quine 1992, s 82). Lika ofta talar vi emellertid om dispositioner för att i *första hand* göra en förutsägelse om ett symtom, där hänvisningen till den fysikaliska betingelsen för förutsägelsen är det underordnade.

3. Dåliga och bra hypostaseringar

Om vi promenerar förbi en skridskoåkare på en damm och du påstår att isen är skör är ditt syfte förmodligen inte att förklara något överhuvud taget. I första hand vill du bara göra just en hypotetisk förutsägelse. Du menar antagligen att om han inte är ovanligt lätt eller

väldigt försiktig så kommer isen att brista under honom. Passerar vi på avstånd en man i en vak och du faller samma kommentar skulle det däremot vara rimligt att tolka dig som om du gjorde anspråk på att förklara något snarare än att förutsäga: Anledningen till att hålet uppstått i isen är inte, vilket jag kanske lätt skulle kunnat tro, att en vinterbadare huggit upp det, utan du menar att det uppstått på grund av att isens egenskaper är sådana att den lätt brister. Dispositionsomdömen används alltså i förutsäggande eller förklarande syfte. När de används i förklarande syfte beror informationsvärdet på i vilken utsträckning det finns rivaliserande yttre förklaringar som är rimliga i kontexten.

Virtus dormitiva-skämtet fungerar, antog jag ovan, bara i den mån som vi redan från början uteslutit rivaliserande externa förklaringar. Har vi gjort det så tillför vi ingenting genom att fastslå att objektet i fokus är disponerat att uppträda på det sätt som vi behöver en förklaring till. Om andra förklaringar är tänkbara i sammanhanget så kan det däremot vara viktigt att markera *var* orsaken bör sökas.

I normala talsituationer förväntar jag mig att det som sägs till mig på något sätt är relevant och informativt. Jag har åtminstone rätt att förvänta mig att den som behärskar talsituationens konventioner riktar yttranden till mig som hon *tror* är informativa för mig. Denna förväntan om "adressatrelevans" (termen är Andersson & Furbergs) förklarar t ex varför plattheter och insinuationer fungerar som ett sätt att luras utan att ljuga. Säger du, för att ta ett standardexempel, helt sanningsenligt till mig att NN var nykter igår så får du mig förstås att tro att NN sällan befinner sig i det tillståndet. Varför skulle du annars upplysa mig om det? På samma sätt har jag enligt talsituationens konventioner rätt att ta för givet, när du markerar att ditt dispositionsomdöme fällt i förklarande syfte, att det inte är självklart att orsaken till det som hänt med objektet står att finna i objektets egen konstitution, dvs att det finns behov av att utesluta rivaliserande yttre förklaringar.

Språket tillhandahåller sätt att markera i vilken utsträckning våra dispositionspåståenden är avsedda att vara förklarande. Enkelt uttryckt menar jag att det hypotiserande eller "förtingligande" sättet att referera till dispositionella egenskaper på utgör en markering av det slaget. När vi talar om skörheten, önsknigen eller den sömngivande kraften som om själva dispositionerna vore oberoende entiteter inuti objektet är vårt syfte just att framhålla behovet av att utesluta externa

förklaringar. Dispositionspåståenden är både hypotetiska förutsägelser och hänvisningar till interna kausala betingelser. De förtingligande dispositionsuttrycken används främst när vi vill lägga vikt vid den kausala basen för dispositionens yttringar, snarare än vid den hypotetiska förutsägelsen.

Hypostaseringar uppfattas ibland som symptom på ontologisk förvirring. När Daniel Dennett i inledningen till *Brainstorms* presenterar analogin mellan å ena sidan det konstruerade begreppet "tröttigheter", som är ett slags förtingligande av dispositionen att vara trött, och å andra sidan "föreställningar, önskningar, smärtor, mentala bilder, förnimmelser – såsom alla dessa begrepp vanligtvis uppfattas" så vill han visa att vi gör oss skyldiga till befängda ontologiska antaganden redan i vårt sätt att formulera frågor om medvetandet. Analogin är talande, men jag tror inte att Dennetts diagnos behöver vara riktig, ens när det gäller fantasispråkavandarna. Anta att en okänslig filosof eller psykolog gör experimentet att konsekvent beskriva sitt barns trötthet i termer av antalet, lokaliseringen och intensiteten i tröttigheter. "Tröttigheter" kommer jämte "trött" att ingå i detta barns naturliga vokabulär. Inte ens i det fallet tror jag att den som samtalar med barnet nödvändigtvis skulle tillskriva henne en underlig ontologi. Vi skulle snarare uppfatta det så att hon, när hon talar om sitt beteende i termer av tröttigheter, inte bara säger något om hur man bör förvänta sig att hon ska bete sig, utan att hon också poängterar att förklaringen till hennes beteende ska sökas så att säga internt, kanske till och med mer specifik lokalisering (i benen eller huvudet t ex). Det vill säga uttryckssättet skulle än tydligare indikera (om inte situationen gjort det klart redan) att hennes syfte är förklarande snarare än förutsäggande, och därmed att mottagaren har rätt att tro, petigt uttryckt, att hon tror att mottagaren föreställer sig andra förklaringar till det som hänt.

Etablerade dispositionella termer har väldigt olika karaktär. En del låter sig lätt användas på ett hypostaserande eller förtingligande sätt – i andra fall känns den sortens användning mindre naturlig. Anta t ex att jag frågar ett av mina barn varför glaset gick sönder och hon svarar att det gick sönder för att det var skört. Man *skulle* kunna uppfatta det som ett sätt att hypostasera en distinkt kausalt potent kraft i glaset, av det ockulta slag som Ryle och Armstrong ogillar. För att eliminera den tolkningen skulle jag kunna fråga henne om hon menade att *skörheten*

fick glaset att gå sönder. I så fall är jag rätt övertygad om att hon skulle tycka att det var en dum fråga och kanske förklara att hon menade att det var något ovanligt fel med själva glaset, snarare än t ex med hennes hantering av det, som gjorde att det gick sönder.

Hur naturlig den hypotiserande användningen av en dispositionell term känns beror på hur vanligt det är att förklaringen till det som hänt med objektet finns att söka någon annanstans. När ett föremål går sönder är det ofta självklart att dess interna konstitution utgör en huvudbetingelse. Upplysningen om skörheten ger då bara i undantagsfall information av intresse. Med mänskligt beteende förhåller det sig annorlunda. Den minimala upplysningen att jag gjorde något för att jag önskade göra det skulle t ex vara informativ i alla de sammanhang då man skulle kunna misstänka att jag handlat reflexmässigt snarare än avsiktligt, att jag försökt utföra en annan handling än den jag kommit att ställa till med eller liknande. Av det skälet är "önskning" en term som oftare används hypotiserande, för att peka på den intrinsikala kausala basen för beteendet.

Sammanfattningsvis: Dispositionsomdömen uttrycker konditionala förutsägelser och fastslår att dessa förutsägelser är sanna i kraft av fakta rörande objektets inre konstitution. När vi talar om dispositioner kan vi ha behov av att poängtera en av dessa funktioner mer än den andra. Tvetydigheten ställer sällan till några problem eftersom kontexten för det mesta visar vilken tolkning som är aktuell. Dessutom utgör den hypotiserande användningen av dispositionstermer ett elliptiskt sätt att referera till de interna kausala betingelserna för dispositionens yttringar. Den sortens hypotiserande förklaringar till en dispositions manifestationer är fullt legitima under förutsättning att man inte redan på förhand uteslutit rivaliserande externa förklaringar. Virtus dormitiva argumentet är däremot tillämpligt i de senare fallen.

Att önska något är att vara disponerad att bete sig på ett visst sätt under bestämda omständigheter, i kraft av ett inre kausalt betydelsefullt tillstånd. När vi tillmäter folk önskningar gör vi inte bara hypotetiska förutsägelser om dem; vi tillskriver dem inre tillstånd – verkliga kausala betingelser för beteende. Att säga att önskningar är orsaker är inte att förutsätta att dispositioner är orsaker, eftersom den hypotiserande användningen av 'önskning' i 'önskningar är orsaker' pekar på de inre kausala betingelserna för dispositionens yttringar, snarare än på dispositionen.

Not

Föregångare till detta papper har bl a presenterats på högre seminariet i Praktisk filosofi i Lund och på Filosofidagarna i Lund 1997. Vid dessa tillfällen fick jag användbara kommentarer från Thorild Dahlquist, Ingmar Persson, Hjalmar Wennerberg och flera andra deltagare. Wlodek Rabinowicz har gett värdefulla synpunkter på tidigare versioner, liksom på utkastet till föreliggande version. Alexandra Forsberg har läst manuskriptet och bidragit till att några oklarheter eliminerats.

Litteratur

- ARMSTRONG, D M, *A Materialist Theory of the Mind*, Routledge, London 1968
"Dispositions as Categorical States" in Crane 1996,
"Place's and Armstrong's Views Compared and Contrasted" in Crane 1996
BLACKBURN, S, "Losing Your Mind: Psychology, Physics and Folk Burglar Prevention" i Greenwood, J. (ed) *The Future of Folk Psychology*, Cambridge U P, Cambridge 1991
BRANDT, R, *A Theory of the Good and the Right* Clarendon Press, Oxford 1979
CRANE, T, (ed) *Dispositions, A Debate*, Routledge, London & N Y 1996
DAVIDSON, D, "Actions, Reasons, and Causes", i *Essays on Actions and Events*, Clarendon, Oxford, and Oxford U P, New York 1980
DENNETT, D, *Brainstorms*, Harvester Press, Hassocks, Sussex 1979
MELLOR, H, "In Defence of Dispositions", 1974, i *Matters of Metaphysics* Cambridge U P 1991
PERSSON, I, *Reasons and Reason-Governed Actions*, Lund 1980
PLACE, U T, "Dispositions as Intentional States", i Crane 1996
PLACE, U T, "A Conceptualist Ontology", i Crane 1996
PRIOR, E W, PARGETTER, R, & JACKSON, F, "Three Theses about Dispositions", *American Philosophical Quarterly*, vol 19, No 3, 1982
QUINE, W V, *Strävan efter sanning*, 1992, Nya Doxa, Nora 1993
RYLE, G, *The Concept of Mind*, Hutchinson, London 1949
SMITH, M, *The Moral Problem*, Blackwell, Oxford 1994